

Marianne Douma

Levens cirkel

Lessen uit Afrika

ISVW UITGEVERS

Marianne Douma

LEVENSCIRKEL

Lessen uit Afrika

ISVW UITGEVERS

Inhoud

Voorwoord van de uitgever	7
I – Aankomst	9
Standplaats Sefula	9
‘No worries’	10
De hoge prijs van principes	11
Een onverkwikkelijke ontvangst	12
II – Afrikaans onderwijs op z’n Brits	15
‘Drain their brain’	15
Cambridge in de bush	16
Lopen over water	18
Vormen of gevormd worden	20
Intermezzo – Het humanisme van Kenneth Kaunda	23
III – Huisje, boompje, beestje	27
Het lokale voedsel	27
Een roze nijlpaard en het slachten van een varken	28
Indringers en een pot bier	31
Een schimmenspel en de wet van Pascal	32
Handgemeen	34
IV – Voorbereiding	37
Verkering	37
De sluis	38
Wonderlijke ervaringen	40
De Quaker-filosofie ‘ <i>Let your life speak</i> ’	42

Intermezzo – De <i>Négritude</i> -beweging	45
V – Schoolleven	53
Verleden, heden en toekomst	53
Afkomst en herkomst	55
Giftige pijlen en geweren	58
Shaka Zoeloe: militair strateeg	60
VI – Ongelijkheid	63
De hegeliaanse meester-knecht	63
Nietzsche en de slavenmoraal	65
Koloniaal erfgoed	69
VII – Mr. Zaza	79
Voettocht door de uiterwaarden	79
Een opwindend bezoek	81
Oorsprong en een verborgen verleden	82
<i>Out of bounds</i>	85
Charmeoffensief en een bloederig tafereel	87
VIII – Circle of Life	89
Regentijd	89
Op leven en dood	91
Delicatesse, superfood	92
Goed en kwaad	93
IX – Drie werelden	97
Boeren, Britten en Bantoes	97
Engelse concentratiekampen	98
Botha, Churchill en Gandhi: helden van Spionkop	101
Lessen volgens de syllabus	103
Einde schooljaar	107

Intermezzo – De odyssee van Livingstone (1813-1873)	111
X – Karikaturen	121
Nachttrein naar Bulawayo	121
Zuid-Afrikaanse ambassade	124
‘ <i>Afskake!</i> ’	127
Bij de Tsonga in Limpopo	128
<i>Crash course</i> apartheid	131
Psychologisch spektakel	133
Intermezzo – De aanvoerster	137
XI – Gekleurde referentiekaders	149
Een demonstratie en een boek vol leugens	149
Overplaatsing	152
XII – Ubuntu in de praktijk	155
Kinderen van de compound	155
Enquête	157
Het Ministerie van Onderwijs	160
Nieuwe cirkel	161
Noten	165

Voorwoord van de uitgever

Dit boek is onvoltooid gebleven. Nu komt dat vaker voor bij autobiografieën: strikt genomen is er altijd nog een leven na de laatste zin die een autobiograaf schrijft. Marianne Douma heeft evenwel nooit het genoegen van een als zodanig bedoelde allerlaatste zin mogen smaken: toen ze eind mei 2019 overleed, was ze nog volop aan het schrijven aan haar memoires. Nu verschijnen die als *Levenscirkel*.

Marianne wist tijdens het schrijven aan *Levenscirkel* dat ze niet lang te leven had. Haar slopende ziekte (kanker) sleepte zich al jaren voort, 49 chemokuren lang. Elk moment kon het gedaan zijn. Ze schreef evenwel moedig voort. Als uitgeverij konden we haar alleen maar aanmoedigen om door te schrijven zolang als ze maar kon, en zich vooral niet druk te maken over de rangschikking in een verhaallijn en de redactie van het geheel. Eerst en vooral hoopten we dat ze haar verhaal zo uitgebreid als mogelijk uit de doeken kon doen. Zij en zij alleen kon zich immers haar eigen leven voor de geest halen zoals zij dat wilde. De puntjes op de i zijn voor later.

Na Mariannes heengaan begon derhalve een lange periode van verzamelen, lezen, redigeren, schrappen en een weinig schrijven. Dit was geen gemakkelijke klus. Steeds probeerden we recht te doen aan de intenties van de auteur en aan de eisen van het boek. Het eerste betekent dat je het liefst alles laat staan zoals het er is, het tweede betekent dat je keuzes maakt, passages net in een andere volgorde presenteert of zelfs integraal schrapt.

Of we uiteindelijk een boek hebben weten te maken dat zowel op zichzelf staat als Marianne eer aandoet, is aan de lezer. Wat wij hopen is dat die zich meegenomen voelt door de ongekende nieuwsgierigheid, to-

meloze medemenselijkheid en voortdurende interesse die Marianne tentoonspreidt. Haar beschrijvingen tonen een blik op een onbekende wereld die niet uitgaat van het eigen gelijk, maar de feiten om zich heen steeds vooropstelt. Zo toont zij een houding die voorbij haar eigen leven een voorbeeld blijft.

In hoofdstuk twaalf beschrijft Marianne de Afrikaanse ubuntu-filosofie als ‘een spirituele filosofie en een levenswijze’: ‘*A person is a person through another person.*’ Het is dankzij toegewijde personen dat *Levenscirkel* tot stand is gekomen. Eric Adama, Melissa van Amerongen, Francien Homan, Nelke van der Lans, Andrea Reuvers, Gert Jan Roskammer, heel veel dank.

Florian Jacobs, ISVW Uitgevers

I Aankomst

Standplaats Sefula

Bepakt en bezakt met onze boodschappen klommen we in een vliegtuigje dat ons naar onze plaats van bestemming ging brengen.

‘Olifanten!’ riep de piloot en hij vloog extra laag om ze goed te laten zien. Toen ik vanuit de lucht de uitgestrekte uiterwaarden van de rivier de Zambezi ontdekte, wist ik dat we in de buurt waren gekomen van onze nieuwe standplaats.

Vanuit de lucht biedt de rivier een schilderachtig panorama in vele pasteltinten. De weidse rivier is omringd door moerassen. De Zambezi is hier voor gewone boten onbevaarbaar. Alleen een kano gemaakt van een uitgeholde boomstam kan hier varen. Bananenboten, worden ze genoemd.

We landden op een airstrip in een hobbelig veld bij het plaatsje Mongu en vervolgden onze reis per landrover. Hotsend en botsend wurmde de wagen zich door het rulle zand.

‘Het is daar zo mooi, het klimaat is heerlijk, prachtige palmbomen langs de Zambezi en je plukt de sinaasappels zo van de bomen’, had de predikant van de commissie Kerk Overzee ons in Nederland verteld, vlak voor we vertrokken. Hij was net teruggekomen uit Zambia en had de school waar wij naar op weg waren bezocht. Maar hier waren geen wuivende palmbomen, sinaasappelbomen en vallende kokosnoten. Er was hier vooral zand. Veel zand.

Hier stonden we dan in Sefula, in het Koninkrijk Barotseland. Onze nieuwe standplaats.

Sefula was destijds een plaatsje in het westen van Zambia. De beroemde ontdekkingsreiziger David Livingstone was in 1853 de eerste Europeaan

die het lukte om de Zambezi over te steken en deze plek te bereiken. De Franse missionaris François Coillard en zijn vrouw Christina volgden en stichtten er in 1884 de school waar ik de komende drie en een half jaar les zou gaan geven, Sefula Secondary School.

Na de onafhankelijkheid van Zambia in 1964 stond het Zambiaanse onderwijs nog in de kinderschoenen. Zambia was daarvoor Brits protectoraat geweest. Middelbare scholen moesten nog van de grond komen en daarom werd er via de United Church of Zambia (UCZ) een beroep gedaan op buitenlanders. De UCZ was een verbond van verschillende overzeese charitatieve kerken, die voor een periode van drie en een half jaar contracten sloot met leraren die in Zambia op een zendings- of missieschool kwamen lesgeven.

Wij arriveerden daar in 1970. In de jaren daarop zouden meer Nederlanders in Zambia gestationeerd worden op dit soort regeringsscholen. De Nederlanders die na ons kwamen, waren volgens richtlijnen van het Zambiaanse Ministerie van Onderwijs verplicht eerst een cursus te volgen van negen maanden aan de University of Zambia in de hoofdstad Lusaka. Daarna kregen zij via het ministerie een standplaats toegewezen. Die verplichting en die mogelijkheid tot inburgering waren er voor ons op missiescholen niet.

'No worries'

We waren een paar dagen eerder aangekomen in Lusaka, de hoofdstad van Zambia. Op het vliegveld was secretaris Mr. Sychamuna Syamujaye van de United Church of Zambia (UCZ) ons vriendelijk komen begroeten. Hij bracht ons direct naar het Hubert Young Hostel, dat was vernoemd naar een beroemde Britse diplomaat. Het was het vaste logeeraadres voor expats, buitenlanders met een contract in Zambia. Hier hadden we tijd gehad om uit te rusten en te acclimatiseren.

De volgende ochtend was de secretaris al vroeg langsgesproken, want alle formaliteiten moesten nog worden geregeld. Het contract moest worden getekend, geldzaken moesten in orde gemaakt, de werkvergunning moest afkomen, belastingpapieren moesten ingevuld en vervoer naar onze post moest worden geregeld.

De douane had ons vele uren tijd gekost. Acht weken tevoren was een grote kist met bagage verstuurd per zeepost, maar die was nog niet aan-

Intermezzo

De Négritude- beweging

Het was een warme zomerse middag en ik verbeeldde mij al een beetje in Afrika te zijn. Ik had een rustig plekje gevonden in de tuin van het instituut naast de witte en roze rododendrons. Daar maakte ik kennis met een Nederlandse artsenfamilie op verlof uit Mali die een paar weken in het zendingshuis logeerde. Van hen hoorde ik van de Négritude, de literaire en ideologische beweging van zwarte intellectuelen.

Ze vertelden over het Franse assimilatiebeleid dat van elke Afrikaan een soort Fransman wilde maken en kolonialisme zag als een *mission civilisatrice*, een opdracht tot beschaving. De Négritude was ontstaan doordat Afrikanen die na 1920 in Europa gingen studeren, te maken kregen met morbide opvattingen. In Frankrijk werden ze benaderd als afstammelingen van slaven, gezien als minderwaardige wezens en toegesproken als kinderen. Na terugkeer naar hun geboorteland merkten ze dat koloniale ambtenaren hen net zo behandelden. Deze Frans-Afrikaanse intellectuelen gingen zich ernstig afvragen: ‘Wie zijn wij en wat is onze Afrikaanse cultuur?’ Zo ontstond de basis voor het filosofische concept van de Négritude, een intellectuele opmars naar Afrikaanse culturele waarden en politieke zelfbeschikking.

Belangrijke grondleggers van deze beweging waren studenten die in Parijs studeerden: de Senegalese schrijver Léopold Senghor, de Martinikaan Aimé Césaire en Léon Damas, die was geboren in Frans Guyana. Gedrieën startten zij in 1934 het blad *L'Étudiant Noir*, de zwarte student. Hierin verschenen recensies van gedichten, dichtbundels en boeken van zwarte schrijvers.

'Elk mens is deel van de levenscyclus. Ik en de ander vormen een eenheid, de een kan niet zonder de ander. Ze vullen elkaar aan en blijven met elkaar verbonden. De levenscyclus staat voor continuïteit.' – Simon Kalaluka

In 1970 pakte Marianne Douma haar koffers om les te geven in Zambia, een land dat zich net had vrijgevochten van het Britse kolonialisme. De ervaringen die ze opdeed veranderden haar levenspad voorgoed.

Levenscirkel is het resultaat van Mariannes bespiegelingen over Zuidelijk Afrika. In haar memoires bespreekt ze haar eigen ervaringen in Zambia en verbindt ze deze met wereldwijde ontwikkelingen en de geschiedenis van het Afrikaanse continent. Van het Zambiaanse humanisme tot *Ubuntu*, van de *Négritude* tot *Black Lives Matter*. *Levenscirkel* laat je niet onberoerd.

Een prachtig boek dat postkoloniaal Afrika verduidelijkt en de aandacht geeft die het verdient.

